

TÜRKİYE'DEKİ SİMGESEL SORUNSA LI VE ÖZNE LLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ¹

Özge Soysal²

Keşfetmenin peşini bırakmamalıyız

Ki tüm bu keşiflerimizin sonunda

Başladığımız yere varmış

Ve o yeri ilk defa anlamış olacağız.

(John Fowles "Büyücü")

Türkiye'deki simgesel sorunsalından yola çıkmamım nedeni hem Gezi direniş i gibi bu ülkede yaşanan son süreçlerden itibaren güncelliğe dair birtakım sorular sormak, hem de gündemin hızlıca değiştiği bir ülkede yaşamının politik bir söz, semptom ya da şikâyet üretmekteki ve bunu sürdürmekteki öznel zorluklarına değ inmek. Ama aynı zamanda beni bu konuyla ilgili konuşmaya, yazmaya iten temel dert, otorite, hakikat, ayrışma, simgesel gibi kavramlarla ilgili içinde bulunduğ umuzu gözlemlediğim karmaşa. Bu gözlemler hem güncel bazı toplumsal fenomenlere hem de klinik uygulamada sıklıkla karşılaştığım ve yinelenen açmazlara dayanıyor. Her biri birbiriyle bağlantılı olan ama bir yandan da özel olarak derinlemesine bir araştırmayı hak eden bu kavramlara bu sunum çerçevesinde sınırlı da olsa belirli açılımlar getirebilmek için bir soruyla başlayacağım. Toplumsal bağın güvencesi olan etik ve estetik ortak toplumsal referansların hasara uğradığı bir toplumsal düzenleniş te, sadece tekilliklerden ve yerelliklerden yola çıkarak insanileşmeyi sağ layan toplumsal bir bağ oluşturmak mümkün mü?

Toplumsal bağ ve istisnanın yeri

Bu soru öncelikle toplumsal bağ ı kuran asli bir unsuru, istisnanın yerini açıklamayı gerektiriyor. İstisnanın yerini hem toplumsal hem de öznel gerçeklikten dışlanan ve mutlak doyumun imkânsız olarak sınırlandığı bir namevcudiyet, bulunmayış olarak tanımlayabiliriz. Bu dilin yapısına dolayısıyla da dilin etkisi olarak kurulan öznenin yapısına eksik olan ama aynı

¹ Bu yazı 2014 yılında İKÜ&İFEA&A.L.I ortaklığında düzenlenen Kültürlerarası Çalışmalar II: "Postmodernite ve Öznellik" Uluslararası kolokyumunda sunulmuştur.

² Özge Soysal, Klinik psikolog, Yrd. Doç. Dr. İstanbul Kültür Üniversitesi Psikoloji Bölümü.

zamanda yapıyı mümkün kılan mantıki bir yerdir. Dilsel düzenleniş, özne konuştuğu andan itibaren hem süregelen olarak bu eksikliği var eder, çünkü söyleme edimi insan varlığının mutluluk ve haz arayışını dolaylandırır, hem de öznenin konuşan varlık olabilmesi yani söze atılım verebilmesi bu eksiklikten kaynağını alır. İstisnanın yeri, fallik gösteren tarafından namevcut olarak işaretlenen ve sınır çizgisi çekilen, dolayısıyla da gösteren zincirine eksik olan bir dış-varolandır. Bu dış-varoluş, aynı zamanda dilin yapısının gelip dayandığı bir imkânsız, söze tam da söz oluşunda içerilen bir erişilmezi dâhil eder.

Dilin temsillerinin etrafında örüldüğü bu yapısal sınır, biri diğerine öncel olan iki kopuş sayesinde oluşabilir. İlki, öznenin onu Öteki'nin arzusunda önceleyenden kopuşu, diğer bir deyişle öznenin Öteki'nin talebinde dolayısıyla da eksikliğinde "kendinde şey" olarak içerilen varlığının ve bu varlığın somutlaştığı bedenin gerçeğinin radikal olarak bastırılmasıdır. Bu Gerçeğin aşılması imkânsız olan Başka yer olarak öznenin kopuşuna denktir. Freud'un kökensel bastırma olarak betimlediği, ikincil bastırmaları önceleyen ve belirleyen, yani diğer tüm bastırmalara ortak niteliğini veren asli bir bastırma. Bastırılan bedenin gerçeğinin yerini bundan böyle kurgusal bir imge alır. Gösteren zincirinin Gerçek'ten kopuşu, öznenin neyse o olarak, gösterenden kopuşudur. Gösteren özneye dışsaldır, dolayısıyla da özneyi ancak Öteki'den gelen bir dizi adlandırmayla - ayna evresindeki "bu sensin" ya da "işte olman gereken bu"- söylemin diğer gösterenleri için temsil edebilir. Bu, öznenin söyleminde kendisini temsil eden gösterenlerin yönelişi tayin edemediği bir kayba neden olur. Öyleyse özne söyleminin içinde ancak bir imkânsızlıktan itibaren yer alabilir. Bu da en yalın şekliyle, öznenin bir gösteren tarafından başka bir gösteren için temsil edilirken, kendi kendisini temsil edebilmesinin imkânsızlığıdır. Zira konuşan varlığın söyleme ediminde bulunması, bilinçdışında daha önce etkinleşmiş ya da etkinleşmeyi bekleyen diğer gösterenleri de harekete geçirir. Bu da söyleyenin ne söylediğini bilmediği, daha doğrusu her zaman söylediğinden ya da söylemek istediğinden daha fazlasını söylediği sonucunu doğurur. Descartes'ın metodik meditasyonlarının sonucunda vardığı *Cogito ergo sum*, düşünüş ve varoluşun anındalığı arasına ancak bir kopuş yerleştirdiğimiz zaman mümkündür. Öznenin iradi denetiminden kaçan bu kayıp, varlığı betimleyecek ve yönelimini tayin edecek son ve tam bir sözün dil sisteminin kendisinde imkânlı olmayışının kaybıdır.

Böylece ikincil bastırma işlemini ve önemini daha iyi kavrayabiliriz. İkincil bastırma, kökensel bastırmanın bilinçdışında düğümlemesi ve ruhsal gerçekliğin bilinmezi olarak

sınırlandırılması işlemidir. Bu öznenin babaya değin işlev sayesinde herhangi bir yere değil ama belirli bir yere adlandırılışıyla, erişmesinin yasak olduğu bir zevkten yoksun kalmasıdır. Lacan'ın deyişiyile, *arzunun simgesel yasada cismanileşmesidir*. Yasayı temsil edenin arzudan muaf bir yere yerleştirilmemesi, yasayı aktaran simgesel otoritenin de aynı zamanda dilin yasasına tabi arzulayan ve arzulanan bir özne olduğuna işaret eder. Bu simgesel Ötekinin, önce küçük bir çocuğun ruhsallığında büyük insanlar olarak ebeveynlerde canlandırılışı, ergenler için yetişkin yaşamının temsilcileri olan yetişkinlerde canlandırılışı ve yetişkinler için de yaşamlarında ayrıcalıklı olarak atfettikleri birtakım kişilerde ve konumlarda canlandırılışıdır. Simgesel yasa, Ötekinin bu imgesel canlandırılışlarından itibaren arzuyu yani öznelliği yasaya dâhil edebilir. Yasanın Ötekide canlandırılışı, Ötekinin de yasada öznel olarak içerildiği yani kendisinin yasa olmadığı anlamına gelir. Dilin yasasını, dille belirlenen simgesel ayrımları kendi sözcükleriyle aktaran baba, yasayı kendi tarzına göre, arzulayan gerçeğinin içinden temsil etmektedir. Bu Ötekinin tümgüçlü bir Öteki olmaktan çıkıp, dili kendi sözcüklerinin ve gerçeğinin ötesinde aşkın, insanüstü bir yerden kullanmadığı, tam tersine onun da söze kendisinden kaçan bir yerden itibaren atılım vermesidir. Sözü öne sürenin sözünün ardında öznel bir sözceleme dinamiği varsaymak, sözün ardında onu harekete geçiren bir *yazar* varsaymaktır.

Böylelikle yasa koyucu otorite olarak Baba'nın, öznelliğin kuruluşunda aynı anda üç farklı boyutta ve işlevde talep edildiğini söyleyebiliriz. Annenin erkeği olarak arzulanan *gerçek* Babanın, hem diğer erkeklerin sahip olmadığı *imgesel* fallusa istisnai olarak sahip olduğunu, hem de eksiklikten başka verecek bir şeyi olmadığını, zira zaten sahip olmadığı mutlak zevki vermesinin imkânsız olduğunu *simgesel* olarak kanıtlaması gerekecektir. Beden ve dil, dürtü ve söz arasındaki ayrımları mümkün kılan ve aralarındaki öncelikleri belirleyen Baba'nın-(Soy)Adı metaforu, öznellikte bu üç boyutun birbirine düğümlenişinin adıdır. Bu aynı zamanda istisnanın yerinin çocuk, ergen ve yetişkin ruhsallığında farklılaşarak da olsa, her başkalaşımında, gerçeklikte karşılaşılan imgesel Ötekilerden itibaren öznelliğin dayanağını aldığı dış-varoluş olarak yeniden simgelenmesidir. Ruhsal düzeneğin bu işleyişi, simgesele imgesel düzlemden geçmeksizin erişmenin, diğer bir deyişle öznelliğin kurucusu simgeselin imgesel olmaksızın belirleyici olabilmesini olanaksız kılar. Simgeselin her şey olmadığı gerçeği ya da tam olarak simgelenemeyen ve ruhsallıktan dışlanan Başka yer, temsilin sınırlılığının, sözcüklerin *kendinde şeyi* olduğu haliyle, tam olarak dile getirmeye yetemedikleri imkânsızın

boyutudur. Ancak bu boyutun da yine simgeselin ağına düştüğünü ve ikincil bastırmalarla her defasında yeniden erişilemez olarak simgelenmek durumunda olduğunun altını çizebiliriz.

O halde kastrasyon yasası, F. Dolto'nun deyişiyle insanın yaşamı boyunca yinelenen *simgesel kastrasyonlar*, konuşan varlığın tabi olduğu ve arzusunun dolambaçlarına çıkış yolları arayarak yarattığı semptomunun belirleyicisidir. Bu aynı zamanda hem öznenin biricikliği ve tekilliğinde tüm insanlıkla paylaştığı, gerçeklikte onarılması mümkün olmayan ortak bir kayıp ve eksikli oluştur, hem de kaybın ve eksikliğin öznel bilinçdışı deneyimidir. Yine Lacan'ın *arzu, Öteki'nin arzusudur* cümlesini öznenin hem anonim bir varlık olmaması, Öteki'nin bilinçdışı arzusunun koordinatlarında öznel yerini alması, hem de ancak arzulayan eksikli bir Öteki'den itibaren öznel arzunun doğabilmesi olarak yorumlayabiliriz. Böylelikle dilin yasasının imkânsız ve erişilemez kıldığını, özneliğin bu kurucu trajedisini ancak ve yine dilin dolayımından geçerek çevreleyebildiğimiz sınırlı ama bitimsiz bir ufka açılabiliriz. Öyleyse istisnanın yeri hem yapıyı işleten ve istikrar yani tutarlılık veren, hem de diğer tüm gösterenlerin etrafında örüldüğü ve bu dilsel örüntüyü düzenleyen temsil dışı bir boşluktur. Farklı dilsel konumları var eden ve bu konumların farklılığının da güvencesi olan istisnanın yerinden itibaren, insanlığın evrensel yasalarının inşa edilebilmesi mümkün hale gelebilir. Zira bu aynı zamanda toplumsal bağın oluşumunda hakikatin kendisini de kısmi olarak konumlar. Bu sınırlandırış ve kayıp yine, varlığın hakikatine sahip olmanın herhangi bir söyleme, zümreye ya da özneye has olamayacağı temel bir eksikliğe gönderimde bulunur. O halde başlangıçtaki sorumuza geri döndüğümüzde, insan olmanın koşulunu sözün simgesel koşullarında bulan bir toplumsal bağın ancak sözün yasasının temellendiği bir dışsallıktan itibaren oluşabileceği çıkarımında bulunabiliriz.

Perspektif noktası ve öznellik

Günümüz toplumsal bağının zora girdiği yer belki tam da burasıdır. Algımızda zaman zaman dünyayı bir tiyatro sahnesine dönüştüren şey, aslında yaşamın sadece ironik bir oyundan ibaret olması değildir, bilakis yalnızca genişletip, çoğaltabildiğimiz ama dışına çıkmamızın mümkün olmadığı halkaların, insani sınırların ve bağların içinde olduğumuz gerçeğidir. Oysaki güncel liberal söylemin sunduğu ideal yaşantılarda, bu bağlar ve sınırlar insanileşmenin koşulu olarak değil, teknik ilerlemenin ve tüketim nesnelere vaatleriyle kurtulması olanaklı imgesel kısıtlamalar ya da engeller olarak yansıtılmaktadır. Oyun

kelimesinin, etimologların ve antropologların incelemeleri sonucunda Türkçe'nin en eski kelimelerinden biri olduğunu hatırlayabiliriz. Şamanların büyüsel törenlerinde söyledikleri ve sağaltım için kullandıkları sözcüklerin, sonrasında oyun tekerlemelerinde kullanılan sözcüklerle yapı ve biçim bakımından benzerlikler taşıdığı saptanmıştır³. Kelimeler insanı, doğanın insanlık için her zaman şaşırtıcı, zorlu, istila edici ve bir o kadar da büyüleyici olabilen gücünü eğip bükebileceğimiz, dönüştürebileceğimiz başka bir düzleme yükseltir. Dilin yapısından bağımsız düşünemeyeceğimiz bu oyunlarda, yine dilsel ayrımlarla bağlantılı olarak içerisi-dışarı, iyi-kötü, yaşam-ölüm, kadın-erkek gibi birbirinden farklı konular ve ayrımlar temsili olarak sahnelene gelmiştir. Böylelikle insan varlığı için hiçbir zaman tam olarak anlaşılıp kapsanamayan yaşam, ölüm, cinsiyet, cinsellik gibi temel varoluşsal bilmeceler, yalnızca dilsel bir bölünme içinde ele alınabilir. Bunlar aynı zamanda insanlığın kurucu mitlerini de oluşturan ve hakikati insanın erişiminin dışında bırakmakla birlikte, bu dış-varoluştan beslenen söylemlerdir. Hakikate doğrudan erişimin mümkün olmadığı bu söylemlerde, özneler ancak etik ve estetik dolayıcılardan geçerek "olmayanla" başa çıkabilirler.

Temsillerin kendi aralarındaki bölünüşü, insanı ilgilendiren bu temel konuların hakikatinin de ancak bir bölünmeden itibaren kısmi olarak temsil edilebileceği bir kaybı süreğen kılar. Çünkü konuşan varlık sadece temsil edilemez olanı bastırmasıyla, simgeselin gerçekten ayrışmasıyla değil, aynı zamanda ikincil bir kopuş olan dilin gösterenlerinin de birbirinden ayrılmasıyla oluşabilir. Bu ayrılış bağımsız oluşu değil, tam tersine hakikatin ancak kısmi olarak temsil edilebilmesinden dolayı, konuşan varlığın tek bir gösterene bağımlı olmasının imkânsızlığını simgeler. Bir başka deyişle, özneyi diğer öznelerden ayrıştırarak kendisine has olanda temsil eden gösteren, hem özneye dışsaldır yani bilinçli erişiminin dışındadır, hem de özneyi ancak diğer gösterenler bütünüyle olan ilişkisinde temsil edebilir. Öznelliğin özneye dışsal olandan itibaren kurulabilmesi, toplumsal söylemde istisnanın yerinin tanınmasıyla, söylemin kurucusu ve motoru olmakla birlikte, söyleme öncel ve dışsal Başka yerin eksik olarak temsil edilebilmesinden geçer. Bunun önemi, öznenin kendisine içselleştirdiği bir perspektif noktasından itibaren ruhsallıkta temel öznel sorunsalının, semptomunun örülebildiği bir düğümün atılabildiğindedir.

---

³ Metin And, *Oyun ve Büyü*, İstanbul, YKY, 2012, s. 27-85.

Bununla birlikte öznelliğe zorunlu olan her kökensel bastırmayı, burayı Başka yer yani imkânsız olarak adlandıran ikincil bir bastırma zorunlu olarak izlemeyebilir. Bunun anlamı öznelliğin koşulu olan gerçeğin dışarı fırlatılışının, her toplumsal söylemde zorunlu olarak Baba metaforu tarafından dolaylandırılmadığıdır. Postmodern söylem, bu ikincil koşulu yani gerçeğin dildeki temsil-dışı olarak temsil edilmesini, istisnanın yerinin erişilemez olarak dışarıda bırakılışını zora sokar. Bu zorluğun hem toplumsal hem de öznel düzlemlerde kaçınılmaz birtakım sonuçları vardır. Söz konusu olan, öznelliğin çekirdeğini oluşturan perspektif noktasının modernizmle birlikte merkezi bir kaymaya uğramasıdır. Ön-modern ya da geleneksel toplumlarda bu çekirdek, yapıya dışsal olan Başka yerin kaybından itibaren oluşturulup, toplumsal bağ bir boşluğun etrafında yapılırken, namevcut olanın da daha tanıdık hale geldiği, ılımanlaştığı, bir nevi evcilleştiği bir düzenleniş kurulabilir. Oysaki tıbbi, bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin hazırladığı, toplumsal düzenlenişteki ekonomik ve sosyal derin kırılmalardan doğan modernizmle birlikte, perspektif tersine çevrilmiş yani ikinci dünya savaşının radikal bir örneği olduğu şekilde merkeze insanın ölüm ve yaşam karşısındaki hâkimiyeti yerleşmiştir. Dolayısıyla da imkânsız olanın teknik gelişmelerle gerçeklikte imkânlı hale dönüşebilmesi, öznenin biricikliğinin yapılandığı ve serpilebildiği bir sabite noktasını da geçici, kaygan, göreceli hatta kolayca dağılabilir bir hale getirir. Bu Charles Melman'ın adlandırdığı üzere “merkezsiz/ağırlığı olmayan insan”ın doğuşudur⁴. Ve bu da adeta bilinçdışı öznesini düğümleyen temel gösterenler olmaksızın, bireyin ağırlık noktaları olmayan söylemsel bir zincirdeki kayışına benzer. Yine de 19.yy. modernizminin 20.yy'ın ortalarına yani ikinci dünya savaşına kadar, Marx'ın, Dostoyevski'nin, Nietzsche'nin, Kafka'nın, Goethe'nin ve Freud'un eserlerinde örneklerini sundukları gibi varlığı içinde barındırdığı temel çelişkilerinden itibaren ele aldıklarını ve bu bölünüşü sadece özne ve yabancılaştığı, giderek teknik prosedürlere boğulan dış dünyayla arasına değil, bizzat öznenin kendi ruhsallığına yerleştirdiklerini görebiliriz. Bu anlamda bu evredeki modernist hareketlilik, öznel bölünmenin neyin pahasına ve kazancına olduğunu hala sorgulayarak, insanın yeni olanla karşılaşmasındaki acemiliklerinde, tutarsızlıklarında hatta aşırılıklarında beliren anlam sorusunu sürdürür.

Postmodern kültür, insan varoluşunu merkezi bir namevcutun etrafında ören ve açıklayan her türlü büyük ve küçük söylemlerin bitişini ilan ederek, perspektif noktasının

---

⁴ Charles Melman, *L'homme sans gravité. Jour à tout prix*. Paris, Denoël, 2005.

tersine çevrilişini bir adım daha öteye taşımış, böylelikle de artık insanın kendisini sevilebilir ya da yargılanabilir görebileceği bir perspektif noktasının olmadığını ilan etmiştir. Sırtını bir yandan neo-liberal söylemin “sınırsızca zevklen” buyruğuna, diğer yandan da teknolojik üretimin gücüne ve koşulsuzluğuna dayayan bu tüketim ve gösteri kültürü, Serge Lesourd’un da betimlediği gibi öznel ıstırapın bir imkansızdan itibaren değil, güçsüzlükten ve yetersizlikten itibaren oluştuğu semptom(suz) bir toplumsal bağ üretmiştir⁵.

Türkiye gerçekliğine baktığımızda modern söylemin metaforik anlamda geleneksel söyleme tam olarak hiçbir zaman ikame edemediğini, daha ziyade bu bitimsiz geçişin gerek yaşam tarzları gerekse entelektüel olarak “geleneksel-muhafazakâr” ve “modern-ilerici” olarak adlandırılan bölünmelerde ve çatışmalarda yaşandığını söylemek yanlış olmaz. Bununla birlikte içerik olarak ayrışmalar da özel-kamusal, içerisi-dışarı, iyi-kötü, söz-beden, kadın-erkek gibi temsillerin bölünüşünü, dolayısıyla da *ya... ya da...* ayrımının zorunlu kıldığı imkansızın yerini korumaları bakımından her iki söylemin de yapıcı benzer olduklarını ileri sürebiliriz. Bunun anlamı her iki söylemin de yapı bakımından geçmiş-gelecek, dün-bugün, yeni-eski, birey-tebaa, doğu-batı arasındaki farklılıkların ve önceliklerin vazgeçişleri ve seçimleri zorunlu kıldığı bir işleyişe göre düzenlenmeleridir⁶. Öte yandan, yine Türkiye örneğinde, yayımla ve sahip olunana koruma bakımından farklı politikalar üretseler de, her iki söylemde de yasal simgesel düzenlenişlerin çoğu zaman keyfilik ve geçici çıkarlar çerçevesinde uygulandığı da bir başka gerçektir. Söylemsel farklılıkları toplumsal bir bağ içinde düzenleyen simgesel sınırların imgesel düzlemde asılı kalması, 1980 sonrasındaki radikal kırılmada kemikleşen ve serpiyen *hem... hem de* liberal söylemiyle birlikte arzularımızın tatminini sınırlandıran yapısal bir kaybın da buharlaşmasına yol açmıştır. Peki, pazar ekonomisinin her türlü gerekliliklerinin fazlasıyla ve hatta çoğu batılı ülkeden daha serbest olarak yerine getirildiği, öte yandan da kapalı, yasaklayıcı, muhafazakâr bir söylemin hâkim olduğu ülkemizde, bu ikilik onarılması olası bir arızalanmaya mı, yoksa söylemin işleyişinin tamamen değiştiği bir kırılmaya mı işaret ediyor?

---

⁵ Serge Lesourd, *Comment taire le sujet? Des discours aux parloottes libérales*, Ramonville Sainte-Agne, Érès, 2006.

⁶ Bu savın işlendiği ve geliştirdiği çalışmam için bkz. Özge Soysal, *Une condition de la construction du féminin: la prise en charge de la nostalgie mélancolique de la mère par le discours social*, yayınlanmamış doktora tezi, Strasbourg, 2010.

Sınırsız Öteki, öfkeli özne

Bu soruyu, en yakın örneğiyle “gezi sürecinde” karşılaştığımız önemli bazı deneyimlerden itibaren tartışabiliriz. Gezi direnişi her şeyden önce tüm güçlü bir Öteki'nin talebine bir “hayır” deme isyanıydı. Aynı zamanda şüphesiz evrensel boyutları da olan ama kendi tarihimizden ve süre gelen sorunsallarından itibaren yerel olarak içinden geçtiğimiz bir *toplumsal bağ krizinin* açığa çıkmasıydı da.

Kanımcı bu açığa çıkışta duyulabilecek en aşikâr sorulardan biri, dinamiğini özellikle gençlerin oluşturduğunu düşünürsek, başta ergenler olmak üzere hemen her kuşağı ilgilendiren “orada bir yetişkin var mı?” sorusuydu. Şikâyetin yönelebileceği, eksikliğin ve farklılığın toplumsal alanda gösterenlerinin bulunabileceği, özgürlüklerin salt bireysel kaprisler üzerine kurulmadığı bir adres var mı? Bu soru aslında yukarıda bahsettiğimiz ve aynı anda birkaç düzlemde deneyimlenen Ötekinin imgesel canlandırılışları ve arzulayan olarak simgeselleşmesinin günümüzdeki açmazlarına işaret ediyor. Öznelliğin kurulduğu alan olarak simgesel Öteki'nin alanının, diğer bir deyişle var-oluşa izin veren anlamda otoritenin değersizleştirilmesi, Ötekinin arzulayan olarak yasayı canlandırılışlarını da geçersizleştirir. Simgesel ölçütlerin kastrasyon yasasını canlandıran bir Ötekiden itibaren değil de, bireylerin narsistik istençlerinin geriliminden itibaren oluşması, ayrıştırıcı ve adlandırıcı her türlü sözü ve dolayısıyla da dile getireni göreceli kılar. Aynı şeyin iki yanını ayırmak için bu şeye zorunlu olan dışsal bir müdahalenin istisnanın yeri olarak soyutlanamaması, zevkin gerçekleşimine sınır koyan Ötekiyi de kaygan bir zeminde bırakır, hatta zalimleştirir. İkili ilişkilerde, kurum içinde, farklı gruplar ya da ülkeler arasında olsun, erişilemez bir yerin bu ilişkilerin güvencesi olarak soyutlanamaması, öznel deneyimlerde karşılaşılan her sınır koyucu Ötekiyi de zalim bir Ötekiye dönüştürür. Öte yandan, özne olmanın koşullarını inkâr etmeyen, diğer bir deyişle simgesel bir konum üstlenebilen gerçek muhataplarla karşılaşmanın günümüzde gitgide zorlaşması, gizil ve baskıcı bir otoritenin doğuşuna sebep olmuştur. Kendisine, hayata, insan oluşa dair öznel bir derdi, sorusu olan ve karşılaştığı hayal kırıklıklarına rağmen arzulamayı devam ettirmenin yollarını arayan Ötekilerin yokluğunu, postmodernitenin teknik donanımlarla bezediği sanal Ötekiler doldurur. Var-olmanın ıstırabıyla başa çıkmak için beceriler geliştiren yetişkinlerden ziyade, söz konusu olan öznesiz teknik bilginin zevklenen Ötekisidir.

Buradaki sorun ataerkil düzenin simgesel soyutlamaya izin vermeyen ve Ötekinin kendisinin yasa olduğu bütüncül canlandırılışlarının geçersizleştirilmesi değil, tam tersine arzunun yapısının ve dilsel konumların farklılığının geçersizleştirilmesidir. Çünkü “orada bir yetişkin var mı?” sorusu kesinliğin yeri olarak değil, mutlak olanı söyleyebilmenin mümkün olmadığı eksikliğin yeri olarak muhatap var mı sorusudur. Öte yandan yine gezi sürecinin gösterdiği üzere Öteki artık salt kesinliğin yeri olan hükmedici bir Öteki değil, tutarsız ve keyfi oluşun tüm güçlü kıldığı bir Ötekidir. Fakat artık bu yeni Ötekiler de liberal ekonominin yönergelerine tabii, yani artı değerden zevklenen kapitalistin konumunda olmaktan ziyade, kendileri de zevk nesnesi tarafından yutulmaya ya da istila edilmeye mahkûm bir konumdadırlar. Bu anlamda Y. Zamyatin’in “Biz” distopyasındaki (1920), G. Orwell’in 1984’ündeki (1948) ya da R. Bradbury’nin “Fahrenayt 451”indeki (1951) totaliter tümgüçlü Öteki figürüyle, 2000li yıllarda gösterime giren Matrix’in Sanal Ötekisi arasında ne tür farklılıklar olduğu, üzerinde düşünülmeği gerektiren konulardandır.

Gezi direnişi boyunca hükümet tarafından getirilen sosyal medya yasaklamaları ve sokaktaki hareketin liberal pazar ekonomisinin sanal lobileri tarafından kışkırtıldığı iddiasında bulunulması, bunun manidar bir örneğidir. Ve yine Berkin Elvan’ın cenaze töreninde bulunan insanlar için yapılan “ölüsevniciler” benzetmesi, ölümün ve yasın toplumsal bağdan yalıtıldığı, simgesel ritüellerinin reddedildiği bir söylemden beslendiği, vahşi, mutlak bir zevke olduğu kadar zevklenen Ötekiye de gönderimde bulunur. Bu her öznenin ruhsallığını zorlayan ve dile gelemeyecek olan bastırılması zorunlu bir zevkin, egemen söylem tarafından ılımanlaştırılarak, insanileştirilerek değil, tam tersine brüt bir şekilde öznelere geri dönüşüdür. Özellikle son zamanlarda her an her şeyin başımıza gelebileceği, her şeyin mümkün olduğu bir ülkede yaşadığımız hissiyatı, her şeyin salt Ötekinin niyetine bağlı olduğu temel bir güvensizlik duygusu yaratır. Bunun öznel boyuttaki karşılığı, ruhsallıktan dışlanı bastırmanın ve dolayısıyla da özgün bir söze dönüştürmenin zora girmesidir. Ruhsallıkta imkânsız olarak soyutlanamayan, ilişkilerde de kaçınılmaz olarak sözel şiddet ya da eyleme geçişler biçimi altında püskürtülerek dışsallaştırılır. Dahası her türlü ilişkiyi düzenleyen, ayırıştırıran ve farklılaştırıran simgesel bir dışsallığın bulunmayışı, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi temsili birtakım ayrımları koyabilmesi adına buyurgan ve bilirkişi otoriteleri iş başına çağırır. Bu durum günümüzde neredeyse içinden çıkılmaz bir hal almıştır; düzlemsel farklılıkları canlandıran ve gerçeklikte simgesel bir konum üstlenen Ötekiler bir yandan sınır koyucu

oldukları için acımazlıkla ve zalimlikle suçlanırken, diğer yandan da ilişkilerin ikili imgesel vakumundan çıkmak için eli sopalı Ötekilere çağrıda bulunulur. Üstelik bu, istisnanın yerini canlandıran simgesel Öteki için de üstlenilmesi zor bir konumdur, zira ilişkinin ötekileri tarafından ayrımların olmadığı, benzerin ve aynının düzlemine çekilmeye çalışıldığını her deneyimlediğinde paradoksal olarak zalimleşmeye başlayacaktır.

Bu akademik bilginin ve merakın, farklı perspektiflerin aktarıldığı yer olan üniversitelerde günümüzde yaşanan en kayda değer sorunlardan biridir. Eğitimin artık modern ölçütler gereğince öğrenci merkezli bir yaklaşım üzerinden yürümesi, talep eden – talebe- ve talebin yöneldiği –öğretmen- farklı söylemsel konumları neredeyse birbirine denk bir düzeye getirmiştir. Sözün yazılabileceği ve işlenip dönüştürülebileceği bir adres oluşturamamak, özneleri de kime, nerede, nasıl hitap edip, yönelebileceklerini bilmedikleri bir tek başınalığın narsisizminde ve çaresizliğinde bırakır. Simgesel bir adresin olmadığı birbirine simetrik ilişkiler, aynı zamanda suçluluk ve öfke uyandıran, hatta öfkenin çoğu kez ayırmak için başvurulduğu muğlak bir kısırdöngüde yaşanır. Böylesi bir açmazda ortak bir zeminde buluşabilmenin olasılığı kalmadığı gibi, süreğenliği ve tutarlılığı olan bir söz üretmek de iyiden iyiye zorlaşır. Ülkemizde önemli meselelerin, kayıpların ya da gelişmelerin akşamdan sabaha tüketim hızıyla buharlaşması bir yana, özgün ve öznel bir söz üretme çabasında olanların da bu çabalarına gerçeklikte karşılık bulamayışları, söz söyleme uğraşını tek başına kürek çekilen kişisel bir kaygıya indirgemıştır. Hiçleşme, küskünlük ve yalıtılmışlık duyguları, bu ülkedeki her entelektüelin, en azından bir dönem içinden geçtiği, kaçınılmaz yazgısı olmuştur adeta.

Klinik uygulamanın bize olanca gücüyle duyurduğu bir gerçeklik var ki, o da her ergenin öznelliğini yeniden kazanabilmek için yapıya tutarlılık veren perspektif noktasını tersine çevirmek durumunda olduğudur. Ancak bu ters-yüz edişten itibaren dünyaya, şeylere, insanlara, kendisine, ilişkilere bakabildiği yeni ve özgün perspektifler oluşturabilir. Ama bu hareketin kendisi, ruhsallıkta zaten yerini almış bir perspektif noktasını zorunlu kılar. *Ruhsallığın yeni ekonomisi* özneliğin serpilebileceği bu simgesel başlangıç noktası olmaksızın işlemekte ve sınır durumlar, melankoli, hiperaktivite, artan bağımlılıklar gibi üzerinde sıklıkla konuştuğumuz güncel yaygın patolojileri üretmektedir. Ve ardında bıraktıkları mesajlarla izleyicilerini henüz özne-nesne ayrımının olmadığı arkaik bir ıstırapın gerilimine terk eden, belirsiz olduğu kadar büyüleyici de olan bir bakışın nesnesine dönüştüren intiharların artışı,

izleyenleri sınırları olmayan bu uyarılışı ılımanlaştırmaya gelebilecek simgesel dayanakların yokluğunda bırakır⁷.

O halde klinik uygulama, değişen ruhsal ve toplumsal dinamikler hesaba katıldığında, her şeyden önce şikâyetin, ıstırabın ya da semptomların berisinde yinelemenin güvencesi olan bir perspektif noktasının olup olmadığı sorusunun sorulmasını zorunlu kılar. Zira ancak bastırılanın geri dönüşü olan yineleniş, her defasında neyi bastırmayı tercih ettiğimizin çalışılmasına ve dolayısıyla da simgeselleşmesine izin verebilir ve bu da yukarıda değindiğimiz gibi ancak kökensel olarak bastırılanın büklümlenerek yani dolayım lanarak geri döndüğü ve öznenin onu diğerlerinden ayırtıran bir yere yerleştirildiği ikincil bastırmayla mümkündür. S. Lesourd'un çalışmalarında klinik örneklerini verdiği gibi bu gibi durumlarda söz konusu olan, dil dışı olmamakla birlikte, öznenin onu içermeyen ve yerini bulamadığı bir söylemin içinde oluşudur. Özneyi onu benzerlerinden farklı olarak ve yine benzerleriyle ilişkisinde gösteren özgün bir işaretin olmaması, kendilik imgesinin Ötekiden ayrılmış olarak var olmasına izin vermediği gibi, ilişkileri de ayna evresinin "ben olmayan ben" paranoid ve narsistik evresinin ötesine geçirememektedir. Buradan da öznelerin payına düşen, ya ayrışmak için kendisini yıkıma sürüklediği eyleme geçişler ya da tutarlı, sağlam, dışsal bir Öteki yaratabilmek için benzeri tarafından her seferinde öfkeyle püskürtülebileceği sınır ihlallerinde bulunmak olacaktır.

Öyleyse hem bu yazının hem de hepimizin tanıklık ettiği gezi direnişinin, içinden geçtiğimiz toplumsal bağ krizinin gerek öznel gerekse toplumsal düzeyde sordurabileceği bir soruyla sonlandıralım. Nasıl bir ayrılık ve bir-aradalık istiyoruz? Birbirimizden ayrı ama özdeş olduğumuz bir ayrışma mı? Ya da birbirimizden farklı ama bağısız olduğumuz, tekilliklerin sunulan onca alternatif çokluğunda yan yana dizildiği bir ayrılık ve birliktelik mi? Hiçbiri değilse, o halde nasıl?

---

⁷Burada aklıma Mayıs 2014'de Boğaziçi köprüsünden çırılçıplak atlayarak intihar eden genç bir kadının görüntüsü ve Ekim 2014'de intihar etmeden önce Facebook hesabı üzerinden video paylaşan genç bir adamın söyledikleri geliyor.

KAYNAKÇA:

- And, M. (1974), *Oyun ve Bg. Türk kültüründe oyun kavramı*. İstanbul, YKY, 2012.
- Berman, M. (1982), *Katı olan her Şey buharlaŐıyor. Modernite deneyimi*, İstanbul, İletifŐim yayınları, 2011.
- Berdyayev, N.A. (1923), *Dostoyevski*, ev. Ender Gürol, İstanbul, Kavram yayınları, 1998.
- Bradbury, R. (1951), *Fahrenayt 451*, ev. Korkut Kayalıoğlu, Zerrin Kayalıoğlu, İstanbul, İthaki yayınları, 2012.
- Connor, S. (1989), *Postmodernist kültür. ÇađdaŐ olanın kuramlarına bir giriŐ*, ev. Doğan Őahiner, İstanbul, YKY, 2001.
- Dolto, F. (1984), *L'image inconscient du corps*, Paris, Seuil.
- Dor, J. (1989), *Le pre et sa fonction en psychanalyse*, Paris, Points Hors Ligne.
- Eagleton, A. (2007), *Hayatın anlamı*, ev. Kutlu Tunca, İstanbul, Ayrıntı yayınları, 2013.
- Florenski, P. (1989), *Tersten perspektif*, ev. YeŐim Tkel, İstanbul, Metis yayıncılık, 2007.
- Freud, S. (1912-1913), *Totem ve tabu*, ev. Kamuran Őipal, İstanbul, Say yayınevi, 2012.
- Freud, S. (1930), *Uygarlık ve hoŐnutsuzlukları*, İstanbul, Metis yayıncılık, 1999.
- Lacan, J. (1945), "Le temps logique et l'assertion de certitude anticipée", *crits I* içinde, Paris, Seuil, 1999, s.195-211.
- Lacan, J. (1949), "Le stade du miroir comme formateur de la fonction de Je", *crits I* içinde, Paris, Seuil, 1999, s.92-99.
- Lacan, J. (1957-1958), *Le Séminaire Livre V. Les Formations de l'inconscient*, Paris, Seuil, 1998.
- Lacan, J. (1975-1976), *Le Séminaire Livre XXIII, Le Sinthome*, Paris, Seuil, 2005.
- Lebrun, J-P. (1997), *Un monde sans limite. Essai pour une clinique psychanalytique du social*. Ramonville Sainte-Agne, rs.

Lesourd, S. (2006), *Comment taire le sujet? Des discours aux parlottes libérales*, Ramonville Sainte-Agne, Érès.

Melman, C. (1981), "La jouissance Autre" *Cliniques psychanalytiques* içinde, Paris, Bibliothèque du Trimestre Analytique, 1991, s.41-45.

Melman, C. (2005), *L'homme sans gravité. Jouir à tout prix*. Paris, Denoël.

Nasio, J.D. (1992), *Jacques Lacan'ın kuramı üzerine beş ders*, çev. Özge Soysal, Murat Erşen, Ankara, İmge yayınevi, 2007.

Orwell, G. (1948), *1984*, çev. Celal Üster, İstanbul, Can yayınları, 2000.

Porge, E. (1997), *Les noms du pere chez Jacques Lacan. Ponctuations et problematiques*, Ramonville Sainte-Agne, Érès.

Soysal, Ö. (2010), *Une condition de la construction du féminin: la prise en charge de la nostalgie mélancolique de la mère par le discours social*, (Prof. Dr. Serge Lesourd yönetiminde) yayınlanmamış doktora tezi, Strasbourg, Université de Strasbourg.

Soysal, Ö., Modernite bağlamında sosyal bilimlerde araştırma etiği: Orada bir özne var mı?, *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, sayı 5, Nisan 2014: Psikolojide Araştırma ve Yöntem, s.18-24.

Zamyatin, Y. (1920), *Biz*, çev. Füsün Tülek, İstanbul, Ayrıntı yayınları, 1988.